

MÅNADSBREV OM MAT OG LANDBRUK I VERDA

Nummer 5 2025. Utgitt av Internasjonalt utval i NBS, redigert av Olav Randen. boksmia@online.no.

I disse breva finn lesaren internasjonalt materiale om mattilgangen i verda, frå FAO, La Via Campesina, Friends of the Earth og andre kjelder. Me skriv om aktuelle saker, nye analysar og bakgrunnsartiklar. Brevet blir sendt elektronisk til dei som melder interesse, bruk adressa over. Alle månadsbrev kan lastast ned frå heimesidene til NBS.

Tema i dette brevet er handelspolitikk og globalt skogbruk.

Har du som les, stoff du meiner bør inn i brevet eller andre tilbakemeldingar, så skriv – eller kontakt oss i Internasjonalt utval, adresseliste på side 4 i dette brevet.

OM HANDELSPOLITIKK

Torsdag 24. april inviterte Internasjonalt utvalg i NBS til webinar om global handelspolitikk. Få næringer har større utfordringer med de siste tiårenes globalisering enn småskala landbruk. Så hva betyr det for norske småbrukere at USA nå endrer kurs i handelspolitikken? Helene Bank fra Handelskampanjen, til daglig spesialrådgiver i Fagforbundet, og Heidi Hogset, medlem av Internasjonalt utvalg og førsteamanuensis ved Høgskolen i Molde, innledet til debatt.

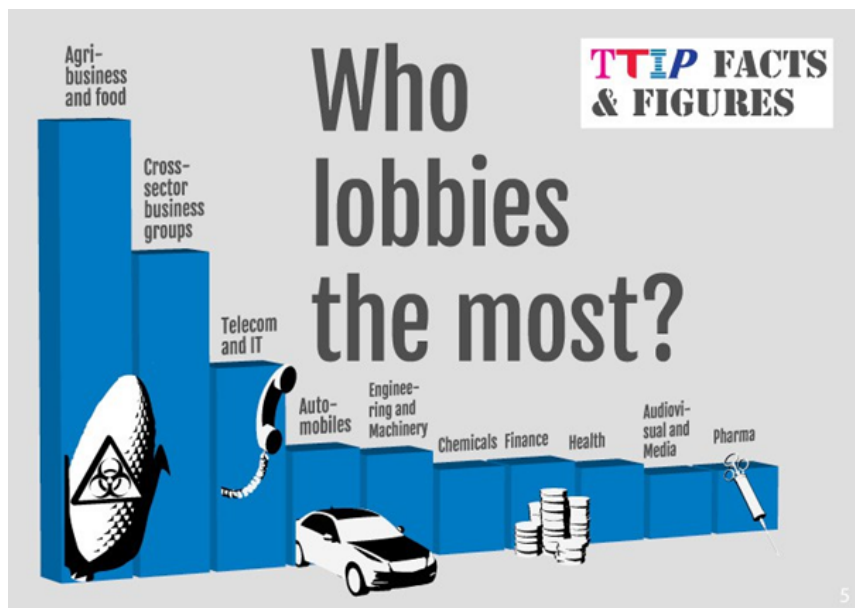
Helene innledet med en oppsummering om internasjonal handelspolitikk etter andre verdenskrig, som kan deles inn i to faser. Etter krigen ble GATT (General Agreement on Trade and Tariffs) opprettet, med mandat til å arbeide for gradvise reduksjoner i handelsbarrierer slik at internasjonal handel kunne vokse og bidra til økonomisk vekst og gjenoppbygging etter krigen. Men normen var likevel stor

grad av selvråderett i handelspolitikken, slik at alle land kunne bygge opp ny industri med importvern. Denne politikken kalles *import-substituerende industrialisering*, noe alle land som er rike i dag praktiserte i etterkrigstiden. Helene karakteriserte denne selvråderetten som «et merkantilistisk rom», altså en mulighet til å beskytte egeninteresser i handelspolitikken.

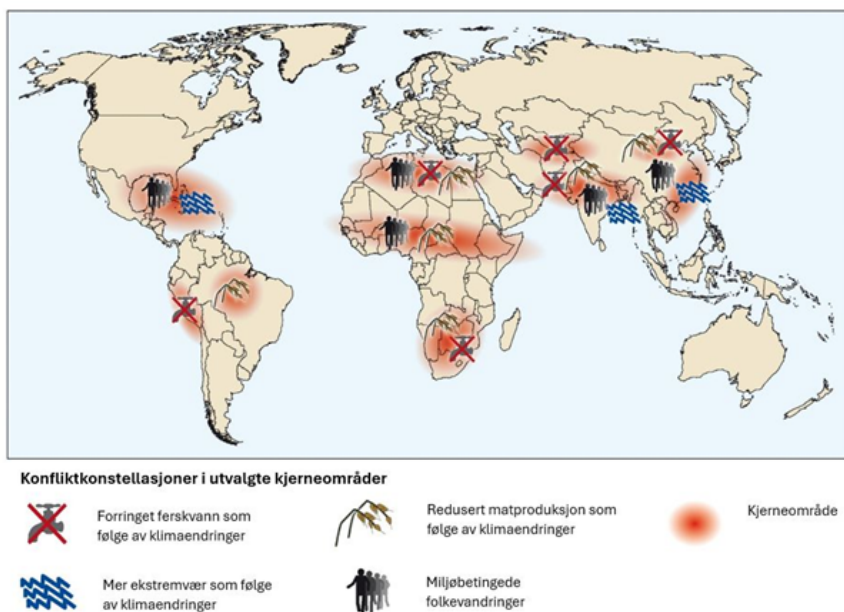
Fra 1980-tallet har trenden vært et mer aggressivt press for å få land til å åpne sine markeder for import, drevet av en ideologisk markedsliberalisme. I denne fasen har alt mulig blitt underlagt en markedslogikk, med blant annet en nedbygging og privatisering av mange offentlige tjenester. Økonomisk politikk i form av markedsreguleringer ble erstattet av frislipp. Trenden kulminerte i 1995 med opprettelsen av Verdens handelsorganisasjon, WTO, som erstattet GATT. Helene orienterte om innholdet i de viktigste avtalene i

WTO som påvirker matsikkerhet og matsuverenitet:

- **Agreement on Agriculture (AoA)** omfatter reguleringer på medlemslandenes rett til å bruke subsidier og avgifter i landbrukspolitikken. Disse reguleringer deler inn politikkinstrumenter i bokser med farger, som i et trafikklys, men med blått i tillegg. Målet er å redusere all offentlig støtte til landbruket.
- **Sanitary and Phytosanitary Standards (SPS)** dekker tiltak for å hindre spredning av sykdommer gjennom handel, og krav til at handelsvarer ikke inneholder ulovlige tilsetningsmidler eller rester av medisiner eller sprøytemidler. Holdningen til WTO er at alle slike tiltak er skjult proteksjonisme, og derfor forkastelig.
- **Intellectual Property Rights (TRIPS)** handler om eiendomsrett til fruktene av teknologisk forskning, altså patentrettigheter. De som anvender avansert teknologisk kunnskap i form av såfrø av genetisk modifiserte organismer eller agrokjemikalier som har vært utviklet av private aktører, må betale for den merverdien som skyldes forskningen. Dette prinsippet er i utgangspunktet ikke kontroversielt, men i landbruket skaper det problemer når det åpnes for å ta patent på levende organismer. Det hindrer blant annet bønder og bygdefolk fra å produsere såfrø til eget bruk. Disse avtalene tvang ikke medlemsland til å gjennomføre drastiske endringer i etablert politikk. Medlemsland som hadde importbeskyttelse i referanseåret 1987, fikk et visst handlingsrom til å beholde denne beskyttelsen. Konsekvensene har vært verre for land som ikke hadde dette på plass da, de fleste av dem lavinntektsland i Afrika og Asia. Men globaliseringspolitikken i

Figur 1. Ressursbruk på lobbyvirksomhet, fordelt på typer organisasjoner. Kilde: Corporate Europe Observatory, 8. juli 2014.

Figur 2. Konfliktkonstellasjoner i utvalgte kjerneområder. Kilde: German Advisory Council on Global Change WBGU (2007): Climate Change as a Security Risk.

landbruket har favorisert kapitalintensive forretningsmodeller både i landbruket, næringsmiddelindustrien og dagligvarehandelen, og dette har etter hvert fått konsekvenser for hele mat-systemet. I dag tvinges bønder til å konsolidere bruk, og drive stadig større driftsenheter, der de er avhengige av innsatsmidler de kjøper av en gigantisk agroindustri, som helst vil selge tekniske løsninger som befester bondenes avhengighet av dem. På kjøpersiden møter bondene aktører som også driver i stor skala og ikke er interessert i å forholde seg til småskalaleverandører. Dermed øker problemene med å være liten. «Big Agri» og «Big Food» er de sektorene i økonomien som bruker mest ressurser på lobbyvirksomhet overfor parlamentarikere og organisasjoner som WTO.

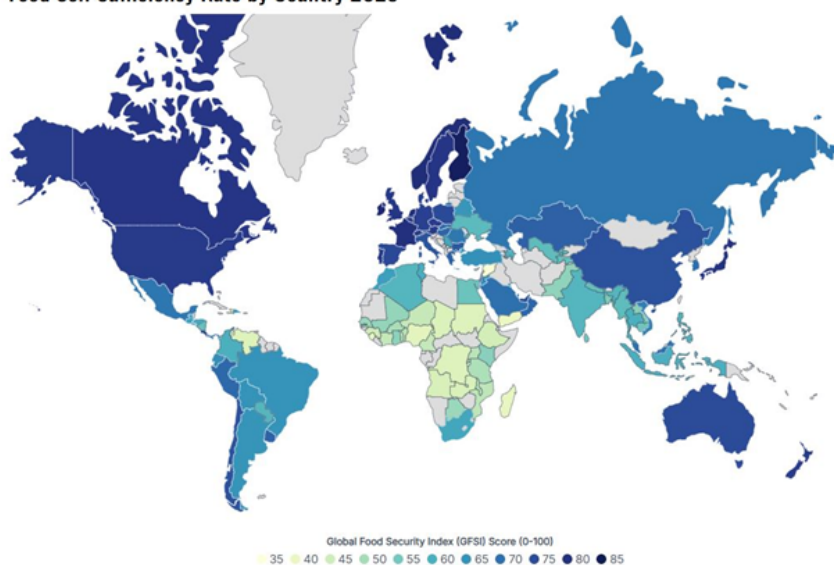
Figur 1 på forrige side illustrerer dette. Den viser lobbyvirksomhet rettet mot forhandlingene om friere handel mellom EU og USA (Transatlantic Trade and Investment Partnership) i 2012-13, da forhandlingene var på sitt mest intense. Denne avtalen er siden lagt på is, men kan bli hentet frem igjen for å stagge den nye handelskrigen.

Men denne gigantismen er blant årsakene til den klima- og naturkrise vi nå står oppi. **Figur 2** viser hvordan klimaendringer og andre forhold fører til lavere produktivitet i landbruket med påfølgende redusert matsikkerhet og matsuverenitet. I tillegg er mangelen på matsikkerhet i stor grad en følge av den fordelingskrise vi står oppi, med økende økonomisk ulikhet både mellom land og innenfor landegrenser. Disse nye krisene krever en annen

politikk, også på handelsområdet.

President Donald Trumps vilkårlige handelskriger skaper mye kaos og usikkerhet, som utløser panikkartede tiltak for å forsøke å bevare status quo. Men den politiske suksessen personer som han og andre høyreekstremer, som president Javier Milei i Argentina, statsminister Viktor Orban i Ungarn, osv. nå opplever, bunner i reelle problemer som ikke løses med status quo. Dagens kaos er skremmende, men kan åpne nye muligheter for å oppnå høyst nødvendige endringer i økonomisk politikk i mange land, herunder det handelsregimet som WTO representerer. Det store spørsmålet er om denne muligheten blir grepet, og hva som eventuelt kommer ut av den.

Food Self Sufficiency Rate by Country 2025

Figur 3. Global matvaresikkerhetsindeks for 2025. Kilde: World Population Review (2025)

Heidi hadde en mer teoretisk vinkling på sitt innlegg. Hun tok opp den teoretiske begrunnelsen økonomer bruker for å legitimere at den beste måten å oppnå matsikkerhet på, er gjennom mest mulig internasjonal handel med mat. Det henger sammen med at landbruksproduksjon foregår i et landskap der naturens luner rår. Landbruk er en *stokastisk* produksjon, som betyr at bøndene pløyer og sår om våren, og har et mål på hvor store avlinger de regner med å oppnå med den virksamheten, men det som faktisk ender opp i deres lagerrom, vet ingen før innhøstingen er over. De fleste år ligner mye på et gjennomsnittså, men av og til avviker resultatet betydelig fra det ønskede. Og det er gjerne slik, at når *en* bonde har hatt flaks eller uflaks med naturens luner, har mange hatt det likedan. Resultatene er *korrelert* innenfor et geografisk område.

Men for bonden kan det være vel så ille å ha flaks som uflaks med avlingene. Etterspørselen etter mat er lite *priselastisk*. Folk forsøker å forbruke omtrent like mye mat uansett hva prisene er. Hvis prisene er svært høye, vil de heller knipe inn på noe annet enn på maten. Den kjøper de uansett. Derfor får bonden en uvanlig høy pris for varene når avlingene er unormalt dårlige. Men er prisene svært lave, vil forbrukerne likevel ikke øke matforbruket vesentlig. De bruker heller frigiorte midler på andre ting enn mat. En bonde kan således ha store problemer med å bli kvitt en unormalt stor avling, og det som blir solgt, selges til en unormalt lav pris. Dette er situasjonen i et marked som er avhengig av det som produseres lokalt, og ikke kan supplere med import når avlingene er lave, eller eksportere overskuddet når avlingene

er høye. I et lukket marked bærer *forbrukerne* mesteparten av produksjonsrisikoen i landbruket, mens bøndene langt på veg blir kompensert gjennom prismekanismene, som fører til at avlingsmengde og pris per enhet beveger seg i motsatt retning. Når markedet er åpent, så det drives fri handel med mat på tvers av landegrenser, vil det vanligvis være mulig å dekke et avlingsunderskudd med import, og et avlingsoverskudd kan eksporteres, begge deler til stabile verdensmarkedspriser. Forbrukerne betaler verdensmarkedspriser, og kjøper det de vil ha. Bøndene mottar verdensmarkedspris, uansett om avlingene var gode eller dårlige. Dermed faller hele produksjonsrisikoen på dem. Fordeling av risiko mellom matvareprodusenter og -forbrukere er dermed radikalt forskjellige etter om markedet er lukket eller åpent for handel. Begge deler er politisk problematisk.

Det enkle faktum at verdensmarkedet for mat historisk sett stort sett har vært meget begrenset, har gjort

produksjonsrisikoen i landbruket til et hett politisk problem for statsledere. Faraer, keisere og konger som ikke kunne beskytte sin befolkning mot denne matusikkerheten, fikk et kortvarig opphold i sine palasser. Dette kan vi bl.a. lese om i Bibelen. Assistanse for å sikre matforsyningen i krisetider har vært en av statsoverhodets oppgaver siden antikken. I litt nyere tid har støtte til bønder for å holde produksjonen oppe blitt normen i de fleste land med økonomisk evne til å bære den slags politikk. Dette inkluderer USA, som praktiserer en utstrakt dobbeltmoral når de aggressivt angriper landbruks-subsidier i andre land, men likevel subsidierer egne bønder. For å minimere risikoen for matunderskudd har det blitt en tendens at landbrukspolitikken i høyinntektsland fører til overproduksjon av mat. Dette er ikke den eksplisitte målsettingen, men mer en naturlig konsekvens av måten landbrukspolitikken føres på. **Figur 3** (forrige side) viser beregnet tilgjengelighet av mat i

forskjellige land i 2025. Her ser vi at det er en nær sammenheng mellom inntektsnivået i et land og tilgjengeligheten til mat. I rike land sørger myndighetene for at folket har tilstrekkelig tilgang til mat.

Mange økonomer mener at et globalt marked for mat, helt uten handelshindringer, vil føre til at matforsyning blir stabilisert, fordi det sjelden oppstår avlingssvikt i mange land samtidig. Tvert om vil det alltid være slik at det fins noen steder der avlingene svikter, og andre steder med avlingsoverskudd, mens total verdensproduksjon ligger ganske stabilt nært et langsiktig gjennomsnitt. Etter deres oppfatning, er det største problemet med verdensmarkedet for mat at det handles *for lite* mat internasjonalt, slik at vi ikke oppnår den stabiliseringen som de mener vi kan forvente i et globalisert marked.

Figur 4 viser hvordan verdensmarkedsprisen for hvete har utviklet seg de siste årene. Den tyder ikke på noen stabiliserende effekt av den verdenshandelen som vi har i dag i markedet for hvete, som er den mest eksporterte matvaren i verden. To av krisene vi ser i figuren skyldtes ikke avlingssvikt, men forstyrrelser i verdensmarkedet av andre årsaker. Bare den arabiske våren var forårsaket av avlingssvikt. Da var årsaken samtidig tørke i Nord-Amerika og Australia, og krisen rammet hardest arabiske land som subsidierer *import* av brødhvete, noe de gjør nettopp for å *unngå* politisk uro. Så det er forskjell på teori og praksis.

Figur 4. Verdensmarkedsprisen for hvete 2000-2024. 2010 = 100. Kilde: Verdensbankens prisdata for råvarer ("The Pink Sheet").

Av Heidi Hogset, Internasjonalt utvalg

VERDAS SKOGAR

Nesten 4,1 milliardar hektar landjord, tredelen av landjorda, er dekt av skog. Fem land, Russland, Brasil, Canada, USA og Kina har til saman over halvdel av verdas skogareal. Tala er henta frå FAOs publisasjon *The State of the World's Forests 2024*.

Globalt lever meir enn ein milliard menneske i skogar og får mat, husly og levebrød derifrå, og også rekreasjon og opplevingar. Og i skogar finst nesten 80 prosent av verdas kjende landlevande artar.

ØKOSYSTEMTENESTER

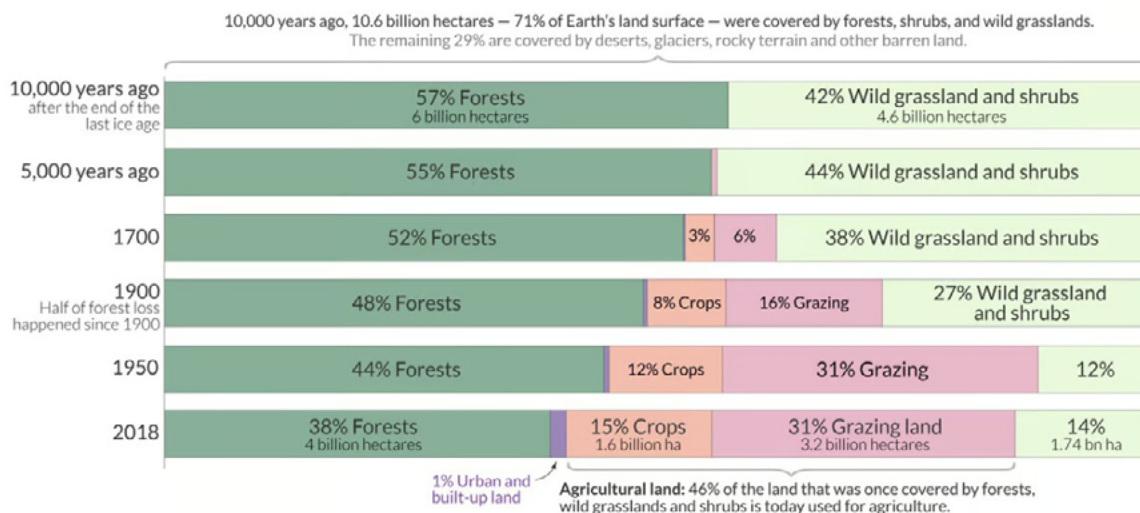
Verdas skogar gir ikkje berre tømmer og ved, men også viltkjøt, cellulose til papir og dyrefôr, honning, bivoks gummi, sopp, bær, tekstilar og råstoff til medisinar. Trerøter bitt jorda og

reduserer faren for erosjon ved flaumar og vind. Skogane gir beite til vilt og husdyr og ly og mat til fuglar. Brød av bork eller bork innblanda i mjøl har berga mange av våre forgjengarar gjennom matknappe tider, det same har nøtter av eik og andre treslag. I skogen lever insekt som står for pollinering av planter, og ei veldig mengd mikrobar. Skogen reinsar luft og vatn og lagrar store mengder karbon, og han gir rekreasjon, jakt og turterreng.

Skogen lagrar nedbør, slik at den blir jamnare fordelt over tid. Regnskogen i Amazonas fangar såleis opp nedbøren som stundom blæs inn over land frå Stillehavet, mellomlagrar væta og porsjonerer den ut att til jordbotnen. Når skogområde blir hogde eller brenn, blir denne fordelinga svekt eller borte.

SKOGANE SKRUMPAR INN

Figuren øvst på neste side er frå nettartikkelen «*The world has lost one-third of its forest, but an end of deforestation is possible*», av Hannah Ritchie og byggjer på FAO-data. Landjorda er på nesten 15 milliardar hektar, men berre 71 % er vekstjord. Resten er isbrear, permanent isdekk, ørkenar, nake fjell og sanddyner. 10.000 år sidan var 57 % av tilgjengeleg land skogar, no er tredelen av det borte. Skogar har vorte til dyrka jord, skoglause beitemarker, ubrukt nake land eller jord dekt av bustader, vegar og annan infrastruktur, direkte ete av menneske som Ritchie skriv. Og nedgangen i skogareal har gått føre seg i raskt aukande tempo. Etter år 1900 har like mykje skog vorte borte som i dei nesten 10.000 åra føreåt.

Figuren viser likevel ikkje heile biletet. For blandingsskogar har vorte erstatta av reinbestandar blant anna av palmer og eucalyptus. Dei kan produsere meir av godt betalde varer, som palmeolje til drivstoff, iallfall i ein periode, men mangfaldet av mikrobar, planter og dyr blir redusert.

MANGROVESKOGANE

Ei særskilt skogstype er mangrove-skogane i tropane, eviggrøne lauvskogar som veks på sand- og slamjord under vatn eller står under vatn når sjøen flør. Ei mengd dyr og fiskar lever i mangroveskogane. Meir enn tre fire delar av skogbeltet er borte, hogt for å gi tømmer og ved, fjerna for at turistar skal få badestrender eller for å gi plass til fiskeoppdrett, eller til jordbruk med dike som held havet unna.

Tsunamien i desember 2004 i Indonesia, Sri Lanka, India og Thailand viste kor viktige mangroveskogane er. Skadane kom i all hovudsak der mangrover ikkje fanst eller var fjerna. Der skogane framleis var intakte, dempa dei flodbølgjene og skadane.

SÅRBAR SKOG

Skog blir felt eller brent for jorddyrking, aller mest no i land med soya- og palmeproduksjon, han blir rydda for å gi plass til vegar, flyplassar, gruvedrift, industri og bustader, skog blir hausta hardare enn han tåler, og han blir ramma av sjukdommar og klimaendringar. Når det skjer, blir ofte også attverande skog rundt hogstfelt og opparbeidde område meir sårbar. Når menneske kjem med alt frå leirbål, gneistar frå motorsager og varme frå tomflasker som kan utløse brannar og til gruver og industri-bedrifter, skruppar skogsareala inn.

Hogstmetodane har endra seg mykje dei siste femti åra, frå plukkhogst som hovudmetode og til maskinell snauhogst. Ofte blir skogen meir sår-

bar ikkje berre på berørte areal, men også i nærleiken fordi brannfare aukar, fordi torevêr kjem hyppigare med den globale oppvarminga og tørkeperiodane sterkare og fordi rydda skog gir betre tak for vinden og meir nedfall. Ofte blir natur- og tremangfaldet borte, og reinbestandane har mindre motstandskraft mot tresjukdommar.

Klimaendringane gjer skogen meir sårbar. Ulikt trea kan sjukdomsspreiande mikrobar finne nye vereområde når klimaet endrar seg. I mange asiatiske land har såleis furunematodar (ringormar) øydelagd mykje skog dei siste tiåra. Forskarar i USA rapporterer om store tap på grunn av skadeinsekt og sjukdommar.

SKOGBRANNAR

Skogbrannar er den mest alarmerande naturfaren for verdas skogar. Med oppvarminga følgjer tørke- og varmeperiodar, og med eit varmare klima følgjer hyppigare torevêr og lynnedslag. (Sjå månadsbrev febr. 2024). Sentralisering gjer også at det blir færre folk til å rapportere om brannar og å stogge dei medan det enno er mogeleg.

Attåt kjem menneskes direkte skog-rasering. Det skjer for å gi plass til bustader, industrianlegg og infrastruktur av mange slag. Og det skjer for å gi inntekter og ofte utan løyve. Det er dei økonomisk velstående landa som haustar det meste av profitten. I FAO-rapporten les me at EU har 3,9 % av verdas skogareal, men står for 43 % av global eksport av skogsprodukt. Afrika har nesten 16 % av skogen, men mottek under 2 % av eksportinntektene. Når skogselskapa i rike land har brukt skogen i heimlanda, legg dei beslag på fattige lands skog.

Det er ifølgje rapporten grunn til å tru at etterspørselen etter trebrensel vil minke i åra som kjem. Andre energiformer og meir effektiv utnytting kjem. Derimot vil etterspørselen etter indust-

rielt tømmer, til papir, emballasje og materialar truleg auke. Dette, saman med klimaendringane og nedbygging av stadig meir skog, tyder på at nedgangen i verdas skogar vil halde fram.

NYE BRUKSMÅTAR

FAO-rapporten legg vekt på nye bruksmåtar av tre, blant anna for å redusere problema med oljebasert nylon og like eins med bomullstekstilar. Trefibrar kan erstatte bomullen. Tremasse kan erstatte meir øydeleggjande byggjematerialar. Mat av tre, gjerne blanda saman med fisk eller kjøt, er også ei mogeleg framtidsnæring, skriv dei.

For kvar km² skog som blir borte, ryddar me også unna eit potensial for framsteg. Men historiske røynslar frå agroindustri, fiskeoppdrett og annan industriell matproduksjon tyder også på at innovasjonar går for snøgt og blir marknadsførte med urealistiske voner. Difor er det truleg fornuftigare å slå ring om mest mogeleg av skogen, å fremje mangfald av treslag og plantedekke og dyr i skogen framfor mono-skogar og å redusere forbruket av papir og andre skogsprodukt og å leggje tankar om varsemd og fornying til grunn for skogsdrifta. Altså at me ikkje tek meir ut av skogen enn han byggjer opp att.

OR

INTERNASJONALT UTVAL NORSK BONDE- OG SMÅBRUKARLAG 2025
 Leiar Stein Brubæk, e-post stein359@gmail.com
 Jens Erik Furulund, e-post jens-erik.furulund@gmail.com
 Heidi Hogset e-post Heidi.Hogset@hiMolde.no
 Audun Emil Tvedten, e-post audun.e.tvedten@gmail.com
 Olav Randen, e-post boksmia@online.no